

Sukaktys

Iš ugdymo mokslo raidos istorijos

Bronius Dobrovolskis

Remiantis dokumentų analize, prisiminimų interpretavimais, liudijimais, šiame straipsnyje siekiama atskleisti mokslinę patirtį, kurią XX amžiaus antroje pusėje sukaupė Lietuvos pedagogai kurdami ir sukūrę Pedagogikos mokslinio tyrimo institutą (PMTI), iki 1973 m. vadintą Mokyklų mokslinio tyrimo institutu, praeitais metais paminėjusio savo įkūrimo 50-metį.

Mintis turėti tokį institutą nedavė ramybės ne tik to meto mūsų žymiausiems pedagogams, bet ir visai pedagoginei visuomenei. Ypač tas poreikis sustiprėjo po 1956 m. vykusių pirmųjų respublikinių Pedagoginių skaitymų, kurie parodė, kad yra mokytojų, gebančių analizuoti ir apibendrinti sukaupą pedagoginio darbo patirtį. Tačiau norintys mokslinškai patyrinėti mokymo ir auklėjimo procesą mokytojai Lietuvoje neturėjo iš esmės jokios mokslinės priebėgos.

Mokslo instituto kūrimo pradžia

Šiek tiek vilčių, kad ir Lietuvoje gali atsirasti galimybė ištraukti į pedagogikos, kartu ir į atskirų mokomųjų dalykų metodikos mokslinius tyrimus, teikė 1957 m. rugsėjo 27 d. „Tiesos“ laikraštyje išspausdintas profesorių Jono Laužiko ir Antano Janonio laiškas redakcijai, pavadintas

„Mokymui ir auklėjimui – mokslinius pagrindus“. Laiško autoriai rašė, kad, didžiuojantis gausiais mūsų Mokslų akademijos institutais, džiaugiantis jų mokslinio darbo pasiekimais, „negalima laikyti normalia tokia padėtį, kad ligi šiol Lietuvoje nei prie Mokslų akademijos, nei prie Švietimo ministerijos nėra mokyklinio darbo mokslinio tyrimo instituto“. Buvo pateikiami ir kiti ypač svarbūs argumentai:

- pedagogikos klausimais lietuvių kalba tėra vienas kitas verstinis veikalas ir jokių savų mokslinių metodinių darbų, o neaiškių, nepradėtų nagrinėti problemų – gausybė;
- reikia apibendrinti visuotinio privalomojo septynmečio ir aštuonmečio mokymo įgyvendinimą, suderinti jį su gyvenimo poreikiais ir ekonominiu lygiu, specialiųjų mokyklų plėtra ir kt.;
- vidurinių mokyklų mokymo planas kaitaliojamas kiekvienais metais, nes Švietimo ministerija šiuo pagrindiniu klausimu neturi rimto mokslinio požiūrio;
- išskyrus bendro pobūdžio kalbas, nieko nedaroma sprendžiant mokinių mokymosi krūvio ir antramečiavimo klausimus;
- nėra mokslinės pasparties rengiant mokykloms vadovėlius, mokomąsias priemones;

- visiškai apleista pedagogikos mokslo plėtotė;
- prasta pedagogikos mokslinių kadro kvalifikacija: respublikoje tėra keturi pedagogikos mokslų kandidatai, iš jų tik vienas dalyko mokymo metodikos specialistas;
- visai nėra pedagogikos aspirantūros.

Tuometinei valdžiai kartu buvo priminama, kad kitos TSRS respublikos (Ukraina, Gruzija, Armėnija ir kt.) turi didžiulius Švietimo ministerijos žinioje esančius mokyklų mokslinio tyrimo institutus, o Rusijos Federacijoje veikianti Pedagogikos mokslų akademija turi net aštuonis institutus ir šimtus mokslo darbuotojų.

Autoritetingų mokslininkų laiškas šį kartą neliko be atsako: po gero pusmečio, 1958 m. balandžio 23 d., Ministrų Taryba priėmė nutarimą Nr. 156 „Dėl Švietimo ministerijos Mokyklų mokslinio tyrimo instituto įsteigimo“. Netrukus švietimo ministras pasirašė įsakymą dėl šio instituto įsteigimo, o pirmuoju jo direktoriumi birželio 16 d. paskyrė žinomą psichologą, Vilniaus universiteto katedros vedėją docentą Alfonsą Gučą. Institutui buvo patvirtintas 44 etatų sąrašas.

Mokslinių darbuotojų branduolys, nors dar nedidelis, buvo suburtas jau rugsėjį–spalį – daugiausia iš mokytojų ir mokyklų vadovų. Moksliniu sekretoriumi pradėjo dirbti Klaipėdos mokyklos internato direktorius Leonas Jovaiša, vyresniaisiais moksliniais bendradarbiais – mokytoja lituanistė iš Žagarės vidurinės mokyklos Eufemija Savickaitė (gavusi premiją pirmuose respublikiniuose Pedagoginiuose skaitymuose), Kupiškio rajono Subačiaus vidurinės mokyklos geografijos mokytojas Vladas

Steponavičius (antrųjų respublikinių Pedagoginių skaitymų laureatas), istorijos mokytojas iš Panevėžio Zenonas Pilkauskas, ilgametę darbo patirtį turinti rusistė Valentina Stašaitienė. Jaunesniaisiais moksliniais bendradarbiais buvo priimti Laima Mitalaitė-Jakubauskienė, buvęs Klaipėdos rajono Plikių vidurinės mokyklos direktorius lituanistas Bronius Dobrovolskis (skaitęs pranešimus pirmuosiuose ir antruosiuose respublikiniuose Pedagoginiuose skaitymuose), chemikė Aldona Volskienė, dailės specialistė Monika Bitlieriuvienė, patyręs lituanistas Pranas Gailiūnas. Ne pagrindines vyr. mokslinių bendradarbių pareigas Institute turėjo doc. Jonas Laužikas ir technikos mokslų kandidatas Aleksandras Čyras.

Mokyklų mokslinio tiriamojo darbo pradžia

Ką tik įkurtas Institutas iš karto ėmėsi darbo. Pirmajame, 1959 m., mokslinio tiriamojo darbo plane buvo numatytos tirti šešios problemos:

1. Mokymo turinio tyrimas ryšium su tarybinės mokyklos reforma.
2. Mokymo sujungimas su gamybinio darbu.
3. Mokinių auklėjimas respublikos mokyklose.
4. Metodinės priemonės dėstymui ir mokinių mokslumui kelti.
5. Pedagogikos ir psichologijos terminų žodyno rengimas.
6. Lietuvos TSR švietimo istorija.

Nagrinėjamų problemų vadovais buvo paskirti docentai Jonas Laužikas, Alfonsas Gučas, Aleksandras Čyras, sektoriaus vadovas Pranas Gailiūnas, Viktoras Mikėnas. Apie juos būrėmės mes, ką tik iš praktinio

darbo įvairiose šalies kaimo ir miestų mokyklose ar kitokiose švietimo įstaigose į mokslinius bendradarbius perėję pedagogai. Rinkdamiesi konkrečias tiriamųjų problemų temas, balansavome tarp „ko reikia“ ir „ką galiu“. Mūsų, pradedančiųjų, dalią lengvino tai, kad moksliniu sekretoriumi buvo paskirtas jau patyręs pedagogas ir psichologas Leonas Jovaiša, studijų metais klausęs prof. Jono Vabalo-Gudaičio skaitomų biologinės, filosofinės ir eksperimentinės didaktikos ir psichologijos, Vasilijaus Sezemano logikos ir estetikos teorijos, Jono Laužiko taikomios pedagogikos, Alfonso Gučo psichologijos paskaitų.

Institutą gerokai sustiprino 1959-aisiais jame pradėję dirbti du filologijos mokslų kandidatai: Meilė Lukšienė, buvusi Universiteto Literatūros katedros vedėja, ir Antanas Mockus – būsimasis ilgametis Instituto direktoriaus pavaduotojas mokslui, prieš tai dirbęs MA Lietuvių kalbos ir literatūros instituto sektoriaus vadovu. 1959–1960 m. į Instituto mokslo darbuotojų gretas įsiliejo talentingi pedagogai – iš Kelmės vidurinės mokyklos direktoriaus pavaduotojo posto atėjo rusistas (vėliau ir matematikas) Bronius Bitinas, iš Pandėlio vidurinės mokyklos – lituanistė Zita Alaunienė, iš Kretingos vidurinės – rusistas Vytautas Šernas, iš Subačiaus – psichologas Algirdas Penkauskas, netruko įsitraukti į mokslinį darbą agronomė pedagogė Angelė Vaičiulienė, pradinio mokymo specialistė lituanistė Marija Gylienė, biologas Antanas Pigaga, Maskvos universiteto auklėtinė psichologė Liudmila Vaitkūnienė. Direktoriaus pavaduotoja buvo paskirta Adelė Darginavičienė, vėliau tapusi ir Instituto direktore (1960–1963).

1961–1965 m. buvo priimti dirbti lituanistai Alma Gudonytė ir Leonas Gedvilas, Adolfas Juršėnas, muzikas Zenonas Marcinkevičius, dailės pedagogė Danutė Narvydaitė, rusistė Bronė Papkevičiūtė, anglistė Genovaitė Žemaitaitienė, psichologė Apolonija Poškienė, pradinio mokymo specialistė Bronė Rimkevičienė, pedagogė Apolonija Paurienė, biologas Stasys Mollis – būsimieji vadovėlių ir kitų mokomųjų knygų, metodinių darbų autoriai. 1963 m. lapkričio 1 d. Instituto direktoriumi buvo paskirtas Vladas Rajeckas. Tai buvo veiklus, neeilinių organizacinių gebėjimų turintis vadovas. Jis Institutui vadovavo 12 metų. Kiek vėliau Instituto mokslo darbuotojų gretas papildė lituanistai Regina Norkevičienė, Adomas Šoblinkas ir Juozas Aleksandravičius, germanistas Vytautas Januškevičius, rusistas Stasys Vyšniauskas, pedagogės Vanda Aramavičiūtė ir Marija Barkauskaitė, ikimokyklinio ugdymo specialistės Aldona Tarasonienė ir Vitalija Glebuviene, istorikas Juozas Parnarauskas, muzikė Albina Katinienė, geografė Aldona Sikorskienė, profesinio orientavimo ir darbinio mokymo problemų tyrinėtojai Halina Galkytė, Stasys Jankevičius, Rimantas Kontvainas, Jeronimas Galkauskas, fizikas Zigmas Ramanauskas, pedagogai Pranas Dereškevičius, Pranas Šabaševičius ir kt. Verta pažymėti, kad daugelis jų čia dirbo ne vieną dešimtmetį.

Mokslinių tyrimų plėtotė

Instituto gyvavimo antrąjį dešimtmetį gerokai prasiplėtė tyrimų problematika. Susibūrė mokslininkų grupės, nagrinėjančios liaudies švietimo ekonomikos ir organizavimo (vadovas Rimantas Cibulskas), kūno kultūros metodikos (vadovas Vincentas

Blauzdys), mokyklinės medicinos (vadovė Aleksandra Davidavičienė), specialiųjų poreikių vaikų ugdymo (Jonas Unčiūrys, Regina Giedrienė, Laima Tamošiūnienė) problemas. Skvarbiau imtos tirti moksleivių auklėjimo problemos (Vanda Aramaivičiūtė, Stasė Dzenuškaitė, Anelė Tamulaitienė). Iš kiek vėliau Institute pradėjusių dirbti bendradarbių ryškų pėdsaką jame paliko lituanistės Laima Tupikienė ir Teresė Bukauskienė, pradinių klasių lietuvių kalbos vadovėlių autorės Vida Plentaitė ir Elena Marcelionienė, rusistė Irena Valūnaitė, anglistė Stasė Stasiulevičiūtė.

1975–1980 m. Institutui vadovavo prof. Juozas Vaitkevičius. Jis Institutą labai sustiprino psichologijos specialistais – per keletus metus į Institutą buvo priimta dirbti dešimt jaunų, perspektyvių psichologų. Nemaža dalis jų šiandien plačiai žinomi visoje Lietuvoje (Violeta Jonynienė, Antanas Valantinas, Gintaras Chomentauskas, Gediminas Navaitis, Ona Monkevičienė ir kt.).

Instituto mokslininkai niekada neišleido iš akių ugdymo turinio ir metodikos dalykų, rengė vadovėlius ir kitas mokomąsias knygas, nagrinėjo sėkmingo mokinių mokymosi prielaidas, darnios asmenybės tapsmo veiksnius. Daug dėmesio buvo skiriama mokyklos ir šeimos sąveikai, mokinių rengimui toliau mokytis, pasirinkti profesiją ir kt. Nuo pat Instituto įsikūrimo kelis dešimtmečius habil. dr. Meilės Lukšienės pastangomis nenutrūkstamai buvo nagrinėjama Lietuvos mokyklos ir pedagoginės minties raida. Kai kurie moksliniai bendradarbiai stengėsi kuo nuodugniau susipažinti su prieškarinio Lietuvos švietimo idėjomis, mokyklos veiklos principais, jų įgyvendinimo praktika, problemomis, kurias sprendė to meto pedagogai. Tad jau

iki atgimimo buvo subrandintos tautinės mokyklos koncepcijos prielaidos, o nepriklausomybės atkūrimas sutiktas turint nemažą įdirbį.

Kadangi vienas labai svarbių įpareigojimų buvo uždavinys kuo sparčiau įgyti mokslinę kvalifikaciją, apginti disertaciją, tai tam Institute buvo sudaromos visos įmanomos sąlygos. Direktorius Vladas Rajeckas, jo pavaduotojas Antanas Mokus visomis išgalėmis skatindavo siekti mokslinio laipsnio, mielai tarpininkaudavo dėl darbuotojų priėmimo į stacionarią ir neakivaizdinę aspirantūrą, išrūpindavo papildomų vietų joje, negailėdavo komandiruočių į Maskvą, Leningradą, Tartu, Kijevą ir kitur konsultuotis su atitinkamos srities specialistais ir t. t. Mokslinis sekretorius Leonas Jovaiša mūsų planinių tiriamųjų darbų temas pakreipdavo taip, kad jos būtų maksimaliai disertaciškos. Kaip ir reikėjo tikėtis, Leonas Jovaiša pirmasis iš Instituto darbuotojų parašė disertaciją ir sėkmingai ją 1964 m. Maskvoje apgynė. Disertacijoje nagrinėjamos galimybės orientuoti mokinius į darbo pasaulį per visų dalykų pamokas aštuonmetėje mokykloje. L. Jovaišos tyrimai paskatino imtis mokslievių profesinio orientavimo problemų visą būrį pradedančiųjų mokslininkų. Netrukus mokslų kandidatais tapo ir kitų mokymo ir auklėjimo barų specialistai: 1966 m. disertacijas apgynė Laima Jakubauskienė, Bronius Bitinas ir Vytautas Šernas, 1967 m. – Zenonas Pilkauskas, 1968 m. – Marija Gylienė, Vanda Treigienė ir Bronius Dobrovolskis, 1969 m. – Liudmila Vaitkūnienė ir Alma Gudonytė, 1970 m. – Bronė Papkevičiūtė. 1967 m. Jonas Laužikas pirmasis pokario Lietuvoje apgina pedagogikos mokslų daktaro disertaciją (dabar – habilituoto daktar-

ro), po ketverių metų mokslų daktare tampa Meilė Lukšienė, vėliau Vytautas Šernas. Per du dešimtmečius, praėjusius po L. Jovaišos disertacijos apgynimo, dirbdami Institute disertacijas apgynė beveik 60 mokslo darbuotojų.

Taigi Instituto įkūrimas pastūmėjo ir suintensyvino pedagogikos mokslinius tyrimus, darbuotojų mokslinės kvalifikacijos brandą. Kylant darbuotojų mokslinei kvalifikacijai, Institutas jau pirmąjį savo veiklos dešimtmetį susidūrė lyg ir su netikėta problema – laipsniuotų specialistų perėjimu dirbti į aukštasias mokyklas: į VVPI (pakviečiamas Zenonas Pilkauskas, į ŠPI (Bronius Bitinas), į VVU (Leonas Jovaiša, po kiek laiko ir Adomas Šoblinskas, Vanda Aramavičiūtė), į VGTU (Vytautas Šernas, Marija Gylrienė, Liudmila Vaitkūnienė, Vanda Treigienė), į VVPI (tiesiog vos ne visas būrys: Stasys Vyšniauskas, Marija Barkauskaitė, Stasys Jankevičius, Rimantas Kontvainas, Vitalija Glebuviene, Jeronimas Galkauskas, Jonas Unčiury, Juozas Uzdila, Juozas Žilionis, Audronius Vilkas ir kt.). Daugeliui jų buvo patikėti dekanatų, katedrų, kitokių padalinių vadovų postai. Kai kurie jų, panaudodami Institute įgytą patirtį, sukauptus tyrimų rezultatus, sukurtas metodikas, parengė ar pabaigė habilitacinius darbus, tapo profesoriais (Bronius Bitinas, Vanda Aramavičiūtė, Marija Barkauskaitė, Juozas Uzdila, Rimantas Želvy, Albina Katinienė, Danguolė Beresnevičienė, atliko habilitacines procedūras – Vilija Salienė, Audronius Vilkas, Ona Monkevičienė,

Juozas Žilionis ir kt. bei įnešė reikšmingą įnašą į pedagogikos mokslo plėtotę. Manysčiau, kad šį iš esmės stichiškai susiklosčiusį Instituto ir aukštųjų mokyklų sąveikos fenomeną yra verta pastudijuoti nuodugniau. Gal pasirodys, kad tokio pavidalo institutas yra veiksminga grandis rengiant ir ugdant aukščiausios kvalifikacijos aukštųjų mokyklų dėstytojus. Ir tuo, matyt, vertėtų pasinaudoti. Kas nors gal praverstų ir aukštojo mokslo reformai.

Institutui nuo pat jo veiklos pradžios buvo būdingas siekis palaikyti kuo glaudesnius ryšius su mokykla, kitomis vaikų ugdymo įstaigomis. Kiekvienas sektorius turėjo nuolatinių mokslinių korespondentų į tiriamąjį darbą linkusių mokytojų, auklėtojų, švietimo įstaigų vadovų. Beje, mokslinio prieglobsčio Institute siekė ne tik jauni, mokslinių aspiracijų turintys pedagogai, bet ir sukaupe didelę darbo patirtį. Kai kurie iš jaunesniųjų pasuko į pedagogikos mokslą, vyresniesiems buvo sudarytos sąlygos parengti spaudai ir paskelbti leidinių ir straipsnių iš sukauptos ilgametės darbo patirties.

Visa tai leidžia daryti **išvadas**, kad:

- 1) turtinga Pedagogikos mokslinio tyrimo instituto patirtis galėtų būti panaudota steigiant šiuolaikinį ugdymo mokslo institutą;
- 2) Švietimo plėtotės centro atliekami darbai, darbuotojų kvalifikacija leidžia teigti, kad jis nesunkiai galėtų virsti mokslinio tyrimo įstaiga;
- 3) esant sudėtingai švietimo būklei, keliančiai daugybę spęstinių problemų, būsimam institutui darbo būtų per akis.